

³ Гамченко С. Письмо в редакцію // Волинь. - 1896. - 4 июня. - №121.

⁴ Фотинский О.А. Очерк истории учреждения Общества исследователей Волины // Труды общества исследователей Волины. - Житомир, 1902. - Т. 1. - С. 9-11.

⁵ Фотинський О.А. Вказ. праця. - С. 10-11.

⁶ Костриця М.Ю. П.А.Тутковський - видатний український дослідник Полісся // Українське Полісся: вчора, сьогодні, завтра: Збірка наукових праць. - Луцьк, 1998. - С. 16-19.

⁷ Труды Общества исследователей Волины. - Житомир, 1911. - Т. VI. - С. XXXVI.

⁸ Костриця М.Ю., Мокрицький Г.П. Народознавець і "ворог народу" (В.Г.Кравченко) // Репресоване краєзнавство (20-30-ті роки). - К., 1991. - С. 215-220.

⁹ Дорошенко О., Сніговий Я. Хто орудує в Житомирському музеї? // Радянська Волинь (Житомир). - 1937. - 30 вересня.

¹⁰ Онофрійчук І. Інститут дослідів Волині у Вінніпезі // Велика Волинь: минуле і сучасне: Тези Міжнародної науково-краєзнавчої конференції / Відп. редактор М.Ю.Костриця. - Житомир, 1993. - С. 17-18.

¹¹ Склярєнко Є.М. Установча конференція Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині // Укр. істор. журн. - 1990. - №6. - С. 156.

¹² Велика Волинь: минуле і сучасне: Тези Міжнародної науково-краєзнавчої конференції / Відп. редактор М.Ю.Костриця. - Житомир, 1993. - 278 с.; Житомир в історії Волині і України: Тези Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції / Відп. редактор М.Ю.Костриця. - Житомир, 1994. - 296 с.; Звягель древній і вічно молодий: Тези Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції, присвяченої 200-річчю з часу утворення Волинської губернії / Відп. редактор М.Ю.Костриця. - Новоград-Волинський, 1995. - 274 с. та цілий ряд інших.

¹³ Велика Волинь: Праці Житомирського науково-краєзнавчого Товариства дослідників Волині. - Т. 15 / Ред. М.Ю.Костриця. - Житомир, 1994. - 190 с.; Т. 16. - 1997. - 192 с.; Т. 17. - 1998. - 212 с.; Т. 18. - 1998. - 224 с.; Т. 19. - 1999. - 174 с.

¹⁴ II з'їзд Всеукраїнської спілки краєзнавців (25 грудня 1996 р., м.Київ): Матеріали і документи. - К., 1997. - С. 35, 58.

АСОЦІАЦІЯ ІСТОРИЧНОГО РАЙОНОЗНАВСТВА: НАУКОВІ ЗДОБУТКИ І ДОЛЯ СПАДЩИНИ

Складні процеси усвідомлення регіональних особливостей і інтересів, що відбуваються в Україні, привертають увагу до наукового і прикладного значення діяльності інституцій, які займалися дослідженням України в регіональному, "горизонтальному" розрізі. Однією з них була створена М.Грушевським у 20-х рр. Асоціація історичного районознавства, що об'єднувала чотири порайонні комісії історії України. П'ять років існування комісій були зщерть заповнені напруженою працею, яка заклала науковий фундамент історичного краєзнавства. Проте згадки про Асоціа-

цію в літературі йдуть здебільшого в описовому ключі, а величезна наукова спадщина комісій, що зберігається в Інституті рукописів Національної бібліотеки України, належним чином не освоєна. Не прояснений і задум М.Грушевського, який не тільки хотів бачити історію України у двох вимірах — вертикальному і горизонтальному, а й намагався створити наукову основу економічного, адміністративного, етнографічного районування України. Не повністю з'ясовані і обставини, які перешкодили втіленню цього масштабного задуму в життя.

Багатовікова бездержавність і розчленованість України зумовила виразну специфіку її регіонів, і без її врахування, створення справді наукової історії України було неможливим. Традиції дослідження такої специфіки закладалися в рамках “земельних” та “обласницьких” підходів, в працях В.Антоновича, Д.Багалія та їхніх наукових шкіл. Проте цілісної концепції впливу географічних, кліматичних, демографічних, екологічних та інших чинників на історичний процес до початку ХХ століття в Україні розроблено не було. Тим часом не тільки суто наукові інтереси, а й політичні потреби, пов’язані з виходом України на історичну арену в ході національної революції і визначенням її статусу в СРСР, вимагали поглибленого дослідження регіональної специфіки. Не випадково М.Грушевський відразу ж після повернення в Україну у 1924 р. порушив питання про необхідність історичної регіоналістики в контекст найважливіших народногосподарських завдань.

У тогочасній світовій науці проблеми локалізації населення і територіальних зв’язків вже досить часто розглядалися крізь призму аналізу специфічних природних, історичних, культурних, демографічних та інших особливостей життєдіяльності людей в межах конкретної території. Хорологічні (регіональні) підходи в аналізі суспільних явищ намічалися в рамках “соціальної історії” з її підкресленою увагою до особливостей розвитку територіальних одиниць, виділених на основі фізико-географічних, адміністративних, історико-політичних чи інших критеріїв. В Росії, а потім і в СРСР до регіональних підходів в історіографії ставлення було упереджене: вважалося, що вони здатні живити “крамолу сепаратизму”. Тому земельні й обласницькі напрями в історіографії не мали належного теоретичного обґрунтування, хоч введені істориками-регіоналістами в науковий обіг масив інформації здатний був вразити будь-яку уяву. Характеризуючи доробок “земельної” школи В.Антоновича, Д.Дорошенко згодом писав, “коли б навіть Антонович

не залишив ніяких власних творів, то вже ця одна велетенська організація наукового досвіду української історіографії в працях його учнів запевнила б йому одне з найпочесніших місць в діях української науки”.

Грушевський вважав необхідним покласти в основу “горизонтальних” підходів у дослідженні української історії вивчення “місця”, тобто територіальної одиниці як цілісності, і досліджувати певні ареали людської життєдіяльності, що склалися історично. Такий “просторовий” підхід мав значною мірою спиратися на традиції т.зв. “державознавства” (описової статистики), в рамках якого, починаючи з ХVІІІ ст. в Росії створювалися описи намісництв, губерній, країв. Історія при цьому вступала в тісний контакт з іншими спорідненими науками — географією населення, демографією, статистикою тощо. Проте свою систему “районознавства” Грушевський будував не лише на фундаменті докладних цифрових викладок, але й на використанні можливостей емоційного впливу історії з метою пробудження патріотизму, усвідомлених національних почуттів. Як вважав Грушевський, вона мала дати відповідь на такі питання: як у даних фізико-географічних, господарських та комунікаційних умовах ішло заселення певних районів, яких форм набувало, як змінювалося в залежності від колонізаційних течій; як формувалися економічні й популяційні осередки, перетворюючись у культурні, соціальні, політичні центри; як склалися відносини між ними та аналогічними осередками сусідніх районів і яких змін вони зазнавали; пасивною чи активною була роль району у цих змінах; які були його соціальні й культурні досягнення у цьому просторі і як ці досягнення впливали на загальний фон народного життя. Початок саме такого напрямку дослідження української історії виводився ним від М.Костомарова, який першим представив історію України у вигляді суми земель, що мали свої територіальні традиції, інтереси, кордони, історичні центри.

Щодо методики порайонних досліджень, то тут Грушевський йшов у фарва-

тері ідей свого вчителя В. Антоновича. Ще будучи студентом III курсу М. Грушевський узявся за запропоновану Антоновичем тему "История Киевской земли от смерти Ярослава до конца XIV века". Ця праця дістала золоту медаль, що дало Грушевському можливість лишитися на кафедрі російської історії професорським стипендіатом. Видана у 1891 р., вона дістала високу оцінку у наукових колах¹.

Вийшовши із школи В. Антоновича, Грушевський, проте, в концептуальному плані пішов значно далі свого вчителя. Як слушно зауважив Л. Винар, праця Грушевського у напрямі дослідження окремих частин України відрізнялася від "обласних досліджень" Антоновича тим, що мала стрижнем окрему схему історії України, обґрунтовувала ідею незалежності і безперервності історичного процесу на всіх її територіях у всі періоди її історії².

Другу особливість регіоналістських розробок М. Грушевського слід бачити у тому, що вони тісно пов'язувалися із розробленими ним політичними проектами, зокрема з проектом реорганізації Росії на федералістично-автономістських засадах. Після розпаду Російської імперії він багато працював над новою схемою районування України за "земельним" принципом.

Готуючи до українських Установчих зборів проект конституції УНР, М. Грушевський розробив проект нового адміністративного поділу України, що скасовував старий поділ на губернії і повіти. В основу районування клалися принципи, які б забезпечували найкращі можливості як для функціонування адміністративних органів, так і для здійснення громадсько-самоурядування. Пропонувався поділ на землі (округи), в основу розмежування, за Грушевським, клалися "зв'язки економічні і культурні, а особливо шляхи (сполучення, комунікація)"³. У проекті вилялося 30 земель, він був покладений в основу прийнятого Центральною радою "Закону про поділ України на землі" від 6 березня 1918 р.

Повернення М. Грушевського в Україну у 1924 р. активізувало регіональні дослідження. "По своїм повороті на Україну,

— зазначав він, — я прийшов до переконання, що дуже активним засобом для розбудження дослідчої енергії і планової наукової роботи була б організація дослідження можливо всебічної історії краю — економічної, культурної, соціальної, політичної — в певних історичних районах"⁴. На пропозицію Грушевського в системі історико-філологічного відділу ВУАН було створено 4 комісії порайонного вивчення історії України (Правобережжя та Києва, Лівобережної України, Полудневої України та Західної України). Вони утворювали, за словами Грушевського, "асоціацію порайонного дослідження історії України", яка скоро вже могла похвалитися показними працями"⁵.

Вводячи в історіографію поняття "району", Грушевський вважав за необхідне застерегти, що вживає його не у тогочасному "технічному адміністративному значенні, а як синонім "певної сконсолідованої території — землі"⁶. Поняття "регіон", яке у 20-х рр. почали застосовувати науковці Галичини, у працях Грушевського не фігурує. Терміни, які він найчастіше застосовує — "порайонне історичне дослідження України", "порайонне обслідування", "порайонна дослідча робота". Об'єднання істориків, що займалися цією проблематикою, мало назву — "Асоціація історичного районознавства України".

Створені Комісії порайонного дослідження історії України розпочали широку програму історико-географічних, краєзнавчих, мистецтвознавчих досліджень. Вони спиралися на місцях на широкий актив ентузіастів-краєзнавців, об'єднаних навколо музеїв, бібліотек, навчальних закладів.

Комісія Києва і Правобережжя України (керівник — В. Щербина, члени І. Щітківський, С. Шамрай, П. Курінний, М. Істомін, В. Кричевський, Ф. Ернст, Л. Добровольський, Р. Заклинський, М. Макаренко, М. Возняк, В. Герасимчук, Ф. Колесса, М. Кордуба, І. Крип'якевич, М. Мочульський, О. Павлик та ін.), створена наприкінці 1924 р., займалася збиранням і узагальненням матеріалів з історії Києва і Правобережжя, консолідацією зусиль іс-

ториків-краєзнавців у регіоні. Комісія спиралася на традиції “земельної школи” В.Антоновича. Особливого значення вона надавала вивченню фізико-географічних умов Київщини, колонізаційних, міграційних, модернізаційних процесів, суспільних рухів. За підрахунками О.Апанович, на її засіданнях до кінця 1929 р. було прочитано понад 200 доповідей і повідомлень⁷. Комісія виступила ініціатором дослідження некрополів Києва, готувала “Провідник по Києву”, займалася створенням музею історії міста і розробляла його майбутню експозицію (з політичних причин реалізувати цей останній задум не вдалося). Комісія брала активну участь у перейменуванні вулиць, у підготовці спеціального засідання, присвяченого пам’яті В.Антоновича, та виставки з нагоди 20-річчя з дня його смерті.

Особливо плідним виявився для комісії 1926 рік, коли побачив світ перший із задуманих М.Грушевським “порайонних збірників” — “Київ та його околиця в історії та пам’ятках”. На його сторінках М.Грушевський відводив Києву роль “старого культурного острова”, “старого історичного українського центру, котрому його географічне положення комунікаційні умови й віками нагромаджені культурні скарби утворили незнищене і незнищиме місце між творчими осередками Середньої Європи”⁸. Саме на матеріалі “київського вузла”, вважав він, найкраще простежується складне переплетення східних і західних впливів на місцеву культуру, яке привернуло до себе увагу багатьох дослідників у різних країнах. Грушевський аргументовано критикує концепцію єдиного руського народу і єдиної руської державності, доводить, що поляни, “гегемони східного слов’янства і всієї східноєвропейської рівнини”, дали початок українському, водночас увібрали в себе надбання інших народів і племен.

З цікавим нарисом історії колонізації Київської землі до кінця XV ст. виступив на сторінках цього збірника О.Андріяшев. Автор обґрунтував географічні межі Київської землі, етнографічний склад її насе-

лення, перелічив найважливіші населені пункти.

Грунтовна стаття з питань боротьби Києва за автономію у цьому збірнику належить перу В.Щербини. Магдебурзьке право, вважав автор, не цілком відповідало суспільному ладові українських міст, але воно було противагою воєнно-феодалному ладу Литовської держави, і тому кияни дорожили цим правом і боролися за його збереження.

Помітний внесок у справу дослідження специфіки Правобережжя зробив Д.Щербаківський — один з основоположників українського мистецтвознавства та музезнавства. У зазначеному збірнику привертає увагу його стаття “Реліквії старого київського самоврядування”, в якій автор гостро ставить питання про бездумне, а інколи і злочинне ставлення до безцінних історичних пам’яток. “Київ не завжди сам писав книгу життя свого, — завважував він, — не одна сторінка цієї історії написана чужою рукою, чужою волею, чужою волею і вирвана”. Процитувавши французького посла при дворі Катерини II графа Сегюра, який висловив особливе почуття поваги до київських руїн, Щербаківський із жалем зазначає, що таке почуття далеко не завжди виникає у самих киян.

Крім цього фундаментального збірника, комісія підготувала “Нові студії з історії Києва Вол.Щербини”, “Київські збірники археології, історії, побуту та мистецтва”, планувала видати щорічники, присвячені топографії, праісторії та історії Києва, готувала до видання туристичний путівник. Наукові розвідки членів комісії друкувалися в журналі “Україна”, “Науковому збірнику за рік 1927”, “Ювілейному збірнику на пошану М.Грушевського”, у збірниках “За сто літ”. Комісія активно залучала до своєї роботи студентів, під керівництвом В.Данилевича вони працювали над складанням топографічного плану Києва.

Таким чином, комісія Києва і Правобережжя України зробила серйозну заяву на те, щоб стати центром дослідження регіону. Умови для її роботи були, проте, вкрай несприятливі. Питання про фінансу-

вінця її розробок та видань де батувалися і на республіканському, і на місцевому рівнях, але вирішувалися вкрай погано. Упереджене ставлення до М.Грушевського, яке з кінця 1929 р. вилилося у відкрите цькування, стало для Комісії фатальним. Спочатку виник проект виділення з неї комісії історії Києва і комісії історії Полісся. Остання почала діяти в січні 1930 р., але рішенням березневої сесії ВУАН того ж року була ліквідована. А комісія Києва, звинувачена у дотриманні “ідеалістичної методології”, у 1931 р. почала досліджувати нові теми: історію київського трамваю, садівництва, водопостачання, електрифікації⁹.

Комісія Лівобережної України (голова О.Гермайзе, члени К.Грушевська, І.Моргилевський, С.Глушко, Л.Шевченко, К.Лазаревська, О.Грушевський, В.Дубровський, Г.Берло, А.Верзилов, А.Єршов, Б.Шевелев, М.Бужинський та ін.), утворена влітку 1925 р., займалася в основному поглибленим дослідженням Гетьманщини, переважно на матеріалі Чернігівщини і Новгород-Сіверщини. Разом з історичною секцією ВУАН вона організувала комісію старого Чернігова і Чернігівщини, в роботі якої активно включилися члени Чернігівського наукового товариства П.Федоренко, А.Верзилов, Г.Дроздов та ін. Сенсаційні знахідки було зроблено завдяки добре поставленим археологічним дослідженням; світову славу Чернігову принесло продовження розпочатих ще у 1907 р. розкопок Мізинської палеолітичної стоянки, що дали блискучі зразки зрарядь праці з кременя і художніх виробів з кістки¹⁰. Фізіали комісії діяли в Чернігові, Ніжині, Палтаві, Конотопі, Червонограді.

У 1928 р. Комісією виданий другий “порайонний” збірник “Чернігів і Північне Лівобережжя”, який, за оцінкою М.Грушевського, “становить епоху в висвітленні минувшини Північного Лівобережжя, в зацікавленні нею і спеціалістів; і широких груп громадянства”¹¹.

У центрі уваги М.Грушевського — Сіверська земля. Що вона являла собою територіально, якими шляхами ішли міграційні потоки, як складалися українсько-

російські та українсько-білоруські етнічні кордони — на ці питання Грушевський сподівався знайти відповіді саме за допомогою порайонних досліджень. Цікавими видаються висновки Грушевського про особливу роль міграцій з півночі на південь. Від української Равнини — Чернігова, вважав він, життя пішло на південь, залишивши на українській півночі старі церкви, панські садиби, козацькі гробовища. В міру того, як з цих місць “тікала жива економічна і соціальна енергія, прибираючи нові форми, рвучи старі традиції — вимальовувалася вага і цінність тих північних територій для наукового дослідження минувшини, і для конструкції національної культури”¹².

Проте знайти 3000 карбованців на видання збірника виявилось надзвичайно складно; знадобилося втручання М.Скрипника і навіть начальника Київського окружного комітету ГПУ В.Балицького. Зрештою виділення зазначеної суми супроводилося умовою, що цей збірник буде останнім у серії порайонних.

Вихід у світ збірника “Чернігів і Північне Лівобережжя” дав могутній стимул для розгортання краєзнавчої роботи в краї. Чернігівськими ентузіастами було укомплектовано бригаду матеріальної культури комплексної експедиції ВУАН по дослідженню Полісся, якою керував К.Жуковський, створено комісію по обстеженню та вивченню стану пам’яток Чернігова — Успенської церкви, Мазепинового будинку тощо. Вся ця робота була раптово перервана у зв’язку з арештом у справі “Спілки визволення України” О.Гермайзе. На листопадовій сесії ВУАН 1929 р. було запропоновано комісію ліквідувати і заснувати нову під керівництвом Д.Багалія. Проте весною 1930 р. Комісію було ліквідовано.

Комісія Полудневої України (голова — М.Ткаченко, члени — В.Юркевич, Т.Гавриленко, А.Синявський, Н.Полонська-Василенко, С.Шамрай, Б.Варнеке, І.Крип’якевич, Н.Бракер, О.Рябінін-Склярівський, Є.Загоровський, Д.Кравцов, Ф.Петрунь та ін.) була утворена 1925 р.,

але перший штатний співробітник з'явився лише влітку 1926 р. Завдання комісії Грушевський бачив у дослідженні минулого краю за такими напрямками: палеоетнічний, вивчення античної та середньовічної колонізації, історії Запорізької Січі і історії новітнього населення¹³. Комісія мала також займатись вивченням історії Донбасу, Криму, території між Прутом і Дунаєм. Комісія почала археологічне та етнографічне обстеження району будівництва Дніпрогесу у зв'язку із майбутнім затопленням значних територій. Експедиції у цей район були здійснені у 1927 і 1928 роках. Планувалося таке ж обстеження окремих районів Донбасу і Азовського узбережжя.

Хоча кошти і можливості комісії були дуже скромними, їй все ж вдалося створити п'ять хронологічних секторів: палеоетнологічний, античний, кочівницький, козацький, новітній, і розгорнути роботу щодо підготовки збірника "Полуднева Україна", який, на жаль, не був опублікований.

Для цього збірника були підготовлені цікаві статті Б.Варнеке, В.Пархоменка, Є.Загоровського, Н.Полонської-Василенко. Чималий інтерес становить стаття О.Рябініна-Скляревського "Запорозькі заколоти та керуюча верства Коша XVIII ст.". Тут уважно простежуються процеси соціального розшарування у козацькому середовищі, причини соціальних конфліктів.

Процес заселення Півдня України у кінці XVIII ст. та причини ліквідації Запорізької Січі проаналізувала у своїй статті "Втікачі в Південній Україні" Н.Полонська-Василенко. Практично невідомою науковому загалу лишилася стаття Т.Гавриленка "Історична традиція на колишнім Запоріжжі".

Арешти в справі СВУ звели нанівець всі спроби видання збірника та подальшої діяльності комісії. Весною 1930 р. відповідно до рішення Сесії ВУАН комісію закрили. Підготовлений до друку збірник "Полуднева Україна" у 1931 р. було знищено. Майже всі співробітники комісії зазнали репресій.

Комісія Західної України (голова — Ф.Савченко, члени — К.Студинський, С.Глушко, І.Крип'якевич, М.Возняк,

Ф.Колесса, М.Мочульський, Д.Дорошенко, Ю.Сіцинський та ін.) була створена у 1925 р. Завданням її, за словами М.Грушевського, було "увійти в можливо живі і діяльні зносини з науковими установами і поодинокими ученими не тільки тих частин Західної України, які містяться в межах Української радянської республіки, але й тих, що захоплені окупацією — польською, румунською й чеською". Особливі надії у справі зміцнення наукових і культурних зв'язків УСРР і Західної України покладалися на співпрацю ВУАН і Наукового товариства ім.Шевченка. У задумах Грушевського було охопити плановим вивченням всю етнографічну територію українського народу і створити на цьому фундаменті Дослідний інститут Західної України.

Для зміцнення наукових зв'язків із західноукраїнськими вченими комісія використовувала ювілейні свята М.Драгоманова та І.Франка, правописні конференції. Із ґрунтовними доповідями про наукове життя Галичини і Буковини в Україні виступали академік К.Студинський, професор В.Симович. З нагоди сторіччя збірки українських пісень М.Максимовича у жовтні 1927 р. було влаштоване спільне засідання історичної секції ВУАН з комісією, на якій західноукраїнські науковці виклали своє бачення проблем взаємовідносин Наддніпрянської і Західної України.

Незважаючи на чималі труднощі в роботі, пов'язані не стільки з браком фінансування, скільки із штучно створюваними перепонами у здійсненні контактів, комісія працювала дуже активно. Результатом її роботи став перший том "Матеріалів для культурної й громадської історії Західної України", що містив опрацьоване М.Возняком листування І.Франка з М.Драгомановим. Том побачив світ у 1928 р. К.Студинський підготував том матеріалів про зв'язки Галичини з Наддніпрянською Україною, на черзі стояла підготовка збірника "Галичина. Буковина. Закарпаття" за редакцією І.Крип'якевича¹⁴. Чималим успіхом комісії була організація у Львові групи співробітників історичної секції та

Комісії Західної України ВУАН. У планах Грушевського було створення при редакції "України" бібліографічного реєстру "Західна Україна".

Вся ця робота була перервана у 1930 р. Під час реорганізації історичних установ ВУАН 1930 р. комісія вціліла, але була відокремлена від кафедри Грушевського і підпорядкована безпосередньо Президі ВУАН. Втім, її доля була вже вирішена. В березні 1931 р. у справі "Українського національного центру" всі закордонні члени Комісії були виключені з ВУАН і оголошені "фашистами".

Отже, під час реорганізації історичних установ ВУАН, асоціація історичного районознавства була повністю ліквідована. Спочатку, щоправда, відібрані у М. Грушевського комісії передбачалося передати іншим академікам. Зокрема, планувалося створити комісію Лівобережної і Слобідської України при кафедрі "історії України за доби торговельного капіталу" Д. Багатія, комісію Полудневої України при кафедрі "історії України за доби феодальзму" М. Слабченка, комісію топографії Запорожжя при кафедрі "передісторії України" Д. Яворницького. Грушевський намагався об'єднати всі комісії в одну — по районного дослідження історії України, але підтримки не дістав.

У наступні роки регіональні дослідження не тільки не заохочувалися владою, а й залишалися вкрай небезпечними для тих, хто наважувався вести їх на свій страх і ризик. Аналіз етнічних і регіональних особливостей рано чи пізно підводився під формулу "українського буржуазного націоналізму" з усіма політичними наслідками, які з цього випливали. Тільки в незалежній Україні здобутки діяльності Асоціації історичного районознавства України активно використовуються в діяльності НАН України.

Проте величезний масив інформації, залишений нам ентузіастами порайонного дослідження історії України, освоєний далеко не повністю. Уже кілька разів порушувалося питання про перевидання хоча б підготовленого до друку збірника "Полуд-

нева Україна", але справа з місця не зрушила. Хотілося б звернути увагу викладачів наших вузів на те, що "земельні" підходи, базовані значною мірою на спадщині порайонних комісій, могли б бути надзвичайно цікавими для дипломних студентських робіт. Чому б, приміром, Київському університету не взяти на себе відродження "земельної" традиції Антоновича?

Ярослава Верменич
(м. Київ)

¹ Грушевський М. Автобіографія. - К., 1926. - С. 6-7.

² Винар Л. Найвидатніший історик України Михайло Грушевський (1866-1934). - Мюнхен, 1986. - С. 75.

³ Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. - К., 1991. - С. 216.

⁴ Київ та його околиця в історії та пам'ятках. - Х.-К., 1926. - С. VIII.

⁵ ІР НБУВ. - Ф. X, спр. 4485, арк. 2-3.

⁶ Україна. - 1927. - Кн. 5. - С. 174.

⁷ Апанович Е. М. Комиссия истории Киева Академии Наук УССР // Киев в фондах Центральной научной библиотеки АН УССР. Сб. научных трудов. - К., 1984. - С. 163-164.

⁸ Грушевський М. Порайонне історичне дослідження України і обслідування київського вузла/Київ та його околиця в історії і пам'ятках. - К., 1926. - С. 5.

⁹ Сохань П. С., Ульяновський В. І., Кіржаєв С. М. М. С. Грушевський і Academia. Ідея, змагання, діяльність. - К., 1993. - С. 133.

¹⁰ Україна. - 1925. - №1-2. - С. 225.

¹¹ Пристайко В., Шаповал Ю. Михайло Грушевський і ГПУ-НКВД. Трагічне десятиліття: 1924-1934. - К., 1996. - С. 171.

¹² Грушевський М. Чернігів і Сіверщина в українській історії // Чернігів і Північне Лівобережжя. - С. 101-117.

¹³ ІР НБУВ. - Ф. X, спр. 18665, арк. 4.

¹⁴ Полонська-Василенко Н. Українська Академія Наук. Нарис історії. — К., 1993. — С. 83.

Додаток

Склад асоціації історичного районознавства

Бюро:

Грушевський Михайло Сергійович — голова

Студинський Кирило Осипович — товариш голови

Щербина Володимир Іванович — голова комісії Києва та Правобережної України
Гермайзе Осип Юрійович — голова комісії Лівобережної України
Ткаченко Микола Михайлович — голова Комісії Полудневої України
Савченко Федір Якович — голова комісії Західної України
Глушко Сильвестр Васильович — секретар комісії Києва та Правобережної України
Лазаревська Катерина Олександрівна — секретар комісії Лівобережної України
Кравцов Дмитро Овсійович — секретар комісії Полудневої України
Ігнатієнко Варфоломей Андрійович — секретар Комісії Західної України

члени:

Айзеншток Єремія Якович
Алексєєв Павло Петрович
Андріяшев Олександр Васильович
Біляшівський Микола Федотович
Бракер Наталія Аркадіївна
Бужинський Михайло Михайлович
Бузук Петро Опанасович
Варнеке Борис Васильович
Верзилов Аркадій Васильович
Возняк Михайло Осипович
Гавриленко Теодор Матвійович
Герасимчук Василь Іванович
Горбань Микола Васильович
Гординський Ярослав
Граховецький Дмитро Демидович
Грушевська Катерина Михайлівна
Грушевський Олександр Сергійович
Добровольський Леонід Павлович
Дорошенко Володимир Вікторович
Дубровський Василь Васильович
Ернст Федір Людвігович
Євфимовський Володимир Степанович
Єршов Анатолій Григорович
Житецький Гнат Павлович
Загоровський Євген Олександрович
Заклинський Ростислав Романович
Зельницький Олександр Аркадійович
Істомін Михайло Павлович

Калюжний Наум Михайлович
Карачківський Михайло Федорович
Козаченко Антін Іванович
Козлов Сергій Федорович
Колесса Філарет Михайлович
Кордуба Мирон Михайлович
Костащук Василь Мокійович
Крип'якевич Іван Петрович
Кричевський Василь Григорович
Курінний Петро Петрович
Лященко Аркадій Якимович
Макаренко Микола Омелянович
Миловидов Лев Вікторович
Моргилевський Іполіт Володиславович
Мочульський Михайло Михайлович
Нечипоренко Прокіп Іванович
Павлик Остап Якович
Пеленський Йосип
Петровський Микола Неонович
Петрунь Федір Остапович
Полонська-Василенко Наталія Дмитрівна
Попов Олександр Степанович
Рихлік Євген Антонович
Руднев Валентин Васильович
Рябінін-Скляревський Олександр Олександрович
Симашкевич Василь Михайлович
Симович Василь Іванович
Сімсен-Сичевський Олексій Михайлович
Синявський Антон Степанович
Сіцінський Юхим Осипович
Слабченко Михайло Єлисеєвич
Смоличев Петро Іванович
Станиславський Василь Іванович
Степанов Іван Симонович
Тутківський Павло Аполонович
Чернявський Дмитро Федорович
Шамрай Сергій Вікторович
Шевелев Борис Михайлович
Шевченко Людмила Прокопівна
Шугаєвський Валентин Андрійович
Щеглова Софія Олексіївна
Щепотьєв Володимир Олександрович
Щербаківський Данило Михайлович
Щербина Софія Миколаївна
Щітківський Іван Іванович
Юркевич Віктор Дмитрович

